

Σταύρος Μαυρουδέας

Διπλή κρίση: υγειονομική και οικονομική

Σήμερα η ανθρωπότητα βρίσκεται στη δίνη της πανδημίας του κορωνοϊού με συνέπεια μία τεράστια υγειονομική κρίση. Ταυτόχρονα όμως η παγκόσμια οικονομία μπαίνει σε μία υφεσιακή τροχιά που πλέον από όλες σχεδόν τις πλευρές χαρακτηρίζεται ως οικονομική κρίση. Δικαιολογημένα λοιπόν μπορούμε να μιλήσουμε για μία διπλή κρίση, τόσο υγειονομική όσο και οικονομική. Προφανώς η πρώτη έχει άμεση προτεραιότητα καθώς συνεπάγεται μαζικές απώλειες ανθρώπινων ζωών. Όμως εκτός από τις άμεσες επιπτώσεις της σε ανθρώπινες ζωές έχει επίσης και σημαντικότερες οικονομικές επιπτώσεις. Αυτές οι οικονομικές επιπτώσεις έχουν σημαντικές συνέπειες στην κοινωνική ευημερία, και αυτό έχει επίσης έμμεσες συνέπειες - αν και όχι άμεσα θανάσιμες - στην υγεία.

Ένα πρώτο ερώτημα είναι πως συνδέεται η υγειονομική και η οικονομική κρίση. Είναι προφανές ότι διαπλέκονται στενά αλλά ταυτίζονται ή όχι; Και πιο συγκεκριμένα, είναι η υγειονομική κρίση το αίτιο ή απλά η αφορμή για το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης;

Ένα δεύτερο κρίσιμο ζήτημα αφορά το ποιος πληρώνει το κόστος της διπλής αυτής κρίσης. Είναι επίσης προφανές ότι επειδή οι σημερινές κοινωνίες απαρτίζονται από κοινωνικές τάξεις με εν πολλοίς αντιτιθέμενα συμφέροντα, το οικονομικό κόστος των υγειονομικών και των οικονομικών επιλογών αποτελεί αντικείμενο διαπάλης μεταξύ τους. Είναι επίσης αναμενόμενο, αν αφήσει στην άκρη κανείς τις υποκριτικές α-κοινωνικές αναλύσεις των Ορθόδοξων Οικονομικών, ότι η κυρίαρχη καπιταλιστική τάξη επιδιώκει να μετακυλήσει τουλάχιστον το μεγαλύτερο τμήμα των βαρών αυτής της διπλής κρίσης στις πλάτες του της μεγάλης εργαζόμενης πλειοψηφίας της κοινωνίας. Μόνο με τον τρόπο αυτό δεν θα θιχθεί καίρια η κερδοφορία της, δηλαδή ο βασικός λόγος λειτουργίας του καπιταλιστικού συστήματος.

Το τρίτο κρίσιμο ζήτημα είναι ποια πρέπει να είναι η στάση της Αριστεράς και του εργατικού κινήματος απέναντι σε αυτή την διπλή κρίση και τα παρεπόμενα της.

Η πανδημία δεν είναι το αίτιο αλλά η αφορμή της οικονομικής κρίσης

Τις ημέρες αυτές τα παγκόσμια χρηματιστήρια καταρρέουν και η πραγματική οικονομία ήδη δείχνει να επιστρέφει στην κρίση παρά τις πανικόβλητες προσπάθειες των περισσότερων κυβερνήσεων να τα στηρίζουν. Ήδη οι πρώτες ενδείξεις δείχνουν μείωση της παραγωγής και αύξηση της ανεργίας.

Τα σημερινά Ορθόδοξα Οικονομικά (δηλαδή η Νέα Μακροοικονομική Συναίνεση[1]) διατείνονται ότι αυτή η επιστροφή της ύφεσης (και ενδεχομένως και της κρίσης, π.χ. El Erian (2020)) οφείλεται στο εξωγενές γεγονός της πανδημίας του κορωνοϊού. Χαρακτηριστικά, όλοι οι βασικοί διεθνείς οικονομικού οργανισμοί προέβλεπαν για το 2020 σταθερή αν όχι αυξανόμενη μεγέθυνση (π.χ. η πρόβλεψη του Ιανουαρίου του ΔΝΤ έβλεπε αύξηση του ρυθμού μεγέθυνσης της παγκόσμιας οικονομίας από 2.9% το 2019 σε 3.3% το 2020). Με το ξέσπασμα της πανδημίας όλες αυτές οι προβλέψεις αναθεωρούνται προς τα κάτω και πλέον προβλέπονται αρνητικοί ρυθμοί μεγέθυνσης. Όπως προ-ειπώθηκε, για τα Ορθόδοξα Οικονομικά αυτή η προβλεπόμενη ύφεση (ή και κρίση) δεν προκύπτει από οργανικά προβλήματα των καπιταλιστικών οικονομιών αλλά από τον εξωγενή παράγοντα της πανδημίας. Άλλωστε η απόδοση των κρίσεων σε εξωγενείς παράγοντες είναι ο βασικός τρόπος ερμηνείας των οικονομικών κρίσεων εκ μέρους τους.

Όμως, πιο προσεκτικές αναλύσεις, όπως αυτές της Μαρξιστικής Πολιτικής Οικονομίας, επισημαίνουν ότι η σημερινή πανδημία αποτελεί την αφορμή για την έκρηξη προϋπαρχόντων προβλημάτων της

καπιταλιστικής συσσώρευσης. Η κρίση του 2008 προκλήθηκε από την φθίνουσα καπιταλιστική κερδοφορία και την συνακόλουθη υπερσυσσώρευση του κεφαλαίου, δηλαδή την υπερβολική συσσώρευση κεφαλαίων που δεν μπορούν πλέον να επενδυθούν επαρκώς κερδοφόρα (Carchedi & Roberts (2018)). Της κρίσης είχε προηγηθεί μία περίοδος οικονομικής ευφορίας που βασίστηκε ιδιαίτερα στην λειτουργία του πλασματικού κεφαλαίου[2]. Το καπιταλιστικό σύστημα προσπάθησε να υπερβεί την κρίση αυτή εγκαταλείποντας το νεοφιλελεύθερο πρόταγμα ότι η αγορά εξισορροπείται μόνη της και προσφεύγοντας στον κρατικό παρεμβατισμό. Ο τελευταίος εκδηλώθηκε μέσω τόσο της χαλαρής νομισματικής πολιτικής (δηλαδή της μείωσης των επιτοκίων και της αύξησης της προσφοράς χρήματος) όσο και της επεκτατικής δημοσιονομικής πολιτικής (δηλαδή της αύξησης των δημόσιων δαπανών και επενδύσεων). Η δεύτερη περιορίστηκε αισθητά μετά το ξεπέραςμα της κρίσης και επέστρεψε η δημοσιονομική λιτότητα καθώς τα δημοσιονομικά ελλείμματα για την στήριξη της καπιταλιστικής κερδοφορίας είχαν εκτιναχθεί στα ύψη. Η χαλαρή νομισματική πολιτική συνεχίστηκε μέχρι σήμερα με αποτέλεσμα να εξαντλήσει κάθε δυνατότητα της. Έτσι μετά τον πρακτικό μηδενισμό των επιτοκίων, άρχισαν οι ανορθόδοξες νομισματικές πολιτικές (ποσοτική χαλάρωση κλπ.) και όταν αυτές εξαντλήθηκαν υιοθετήθηκαν τα αρνητικά επιτόκια. Το αποτέλεσμα ήταν η εντελώς παράδοξη κατάσταση όπου το μεν χρέος (δημόσιο και ιδιωτικό) αυξανόταν ενώ ταυτόχρονα ανέβαιναν συνεχώς τα χρηματιστήρια (δηλαδή οι προσδοκίες για καλύτερες προοπτικές της οικονομίας στο μέλλον, ή σε Μαρξιστικούς όρους για αυξανόμενη εξαγωγή υπεραξίας και συνεπώς κερδών στο μέλλον). Η πραγματική οικονομία όμως έδειξε ότι αδυνατούσε να εκπληρώσει το στοίχημα αυτό. Χαρακτηριστικά, ο βιομηχανικός τομέας είχε μπει ήδη σε ύφεση αρκετά πριν το ξέσπασμα της πανδημίας.

Η πανδημία αποτέλεσε την αφορμή για την εκρηκτική ανάδυση όλων αυτών των προϋπαρχόντων προβλημάτων. Οι λόγοι είναι προφανείς. Η μαζική και ανεξέλεγκτη απώλεια ανθρώπινων ζώων μειώνει το εργατικό δυναμικό και έχει αρνητικές επιπτώσεις τόσο στην παραγωγή όσο και στην κατανάλωση. Επιπλέον, τα μέτρα για την αντιμετώπιση της πανδημίας έχουν σοβαρότατες οικονομικές επιπτώσεις. Ιδιαίτερα η λεγόμενη «κοινωνική αποστασιοποίηση» και το συνακόλουθο σταμάτημα - ή υπο-λειτουργία - του μεγαλύτερου τμήματος της οικονομίας έχουν προφανείς αρνητικότερες συνέπειες

Η πολιτική οικονομία του κορωνοϊού: εξομάλυνση ποιας καμπύλης;

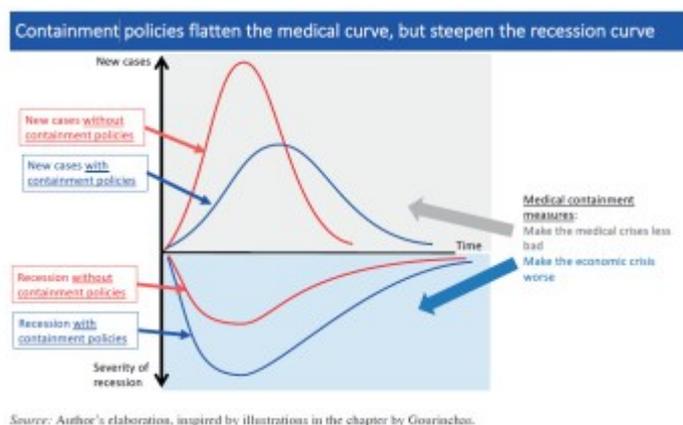
Για το επικρατούν καπιταλιστικό κοινωνικο-οικονομικό σύστημα υπάρχει μία αντιθετική σχέση ανάμεσα στα υγειονομικά μέτρα που είναι αναγκαία για την αντιμετώπιση της κρίσης και τις οικονομικές επιπτώσεις τους, ιδιαίτερα σε περίοδο οικονομικής αστάθειας. Αυτό έχει αναγνωρισθεί ρητά από πάμπολλους Ορθόδοξους αναλυτές. Χαρακτηριστικά, τόσο ο Economist (2020) όσο και ο El Erian (2020)

επισημαίνουν ότι τα μέτρα για την αντιμετώπιση της πανδημίας έχουν ένα μεγάλο οικονομικό κόστος που επιδεινώνει την ύφεση. Η ερμηνεία είναι προφανής. Στην περίπτωση μιας επιδημίας επιβάλλεται ο περιορισμός ή και το ολοκληρωτικό σταμάτημα πολλών οικονομικών διαδικασιών, γεγονός που συνεπάγεται μείωση του παραγόμενου προϊόντος.

Ανάμεσα στους Ορθόδοξους οικονομολόγους υπάρχει μία τυπική διαμάχη κατά πόσο το εκτεταμένο χρονικά σταμάτημα πολλών οικονομικών δραστηριοτήτων επιδρά στην οικονομία μέσω της προσφοράς ή μέσω της ζήτησης. Η Μαρξιστική πολιτική Οικονομία ξεπερνά αυτό το παραπλανητικό δίλημμα που θυμίζει το αντίστοιχο για το αυγό του Κολόμβου. Το εκτεταμένο σταμάτημα οικονομικών δραστηριοτήτων οδηγεί σε μείωση της κερδοφορίας των καπιταλιστικών επιχειρήσεων καθώς παράγονται λιγότερα προϊόντα. Η μείωση αυτή επιτείνεται περαιτέρω καθώς συνακόλουθα μειώνεται η κατανάλωση καθώς συρρικνώνονται τα διαθέσιμα εισοδήματα και συνεπώς ακόμη και η μειούμενη παραγωγή δεν βρίσκει επαρκείς αγοραστές. Επιπρόσθετα, τα προβλήματα αυτά της πραγματικής οικονομίας έχουν πολλαπλές αρνητικές επιπτώσεις τόσο στο χρηματοπιστωτικό σύστημα όσο και στα δημόσια οικονομικά[3].

Την αντιθετική αυτή σχέση διατύπωσε εξαιρετικά εύστοχα ο Gurinchas (2020): «η ομαλοποίηση της καμπύλης μόλυνσης οδηγεί αναπόφευκτα στην επιδείνωση της καμπύλης μακροοικονομικής ύφεσης».

Οι Baldwin & Weder di Mauro (2020) συνδύασαν τις δύο καμπύλες του Gurinchas στο παρακάτω ενιαίο διάγραμμα:

Στον οριζόντιο άξονα μετριέται ο χρόνος από την εκδήλωση του πρώτου κρούσματος. Στον κάθετο άξονα μετριέται στο θετικό τμήμα του ο αριθμός των κρουσμάτων της επιδημίας και στο αρνητικό τμήμα του η

επιδείνωση της οικονομικής ύφεσης. Στο επάνω τμήμα του διαγράμματος δείχνεται ότι στην περίπτωση που δεν εφαρμοσθούν περιοριστικά υγειονομικά μέτρα τότε τα κρούσματα θα είναι πολύ περισσότερα αλλά η ύφεση της επιδημίας θα έρθει γρηγορότερα. Αντιθέτως, τα περιοριστικά υγειονομικά μέτρα οδηγούν σε πολύ λιγότερα κρούσματα αλλά ταυτόχρονα επιμηκύνουν την διάρκεια της επιδημίας. Στην βάση αυτής της υπόθεσης βρίσκεται η αντίληψη περί «ανουσίας αγέλης»[4]. Βέβαια, τόσο ο Gourinchas και οι & Baldwin Weder di Mauro υποστηρίζουν ότι η επιλογή της εφαρμογής περιοριστικών υγειονομικών μέτρων είναι μονόδρομος καθώς στην αντίθετη περίπτωση το κόστος σε ανθρώπινες ζωές θα ήταν υπέρμετρο. Στο κάτω τμήμα του διαγράμματος παρουσιάζεται η υπόθεση ότι τα περιοριστικά υγειονομικά μέτρα εντείνουν την οικονομική ύφεση ενώ η απουσία τους την κάνει ηπιότερη.

Υπάρχουν μία σειρά προβλήματα με την προαναφερθείσα ανάλυση, που είναι χαρακτηριστικά της μονοσήμαντης και βαθύτατα κοινωνικά συντηρητικής αντίληψης των Ορθόδοξων Οικονομικών.

Πρώτον, δεν είναι καθόλου βέβαιο ότι η οικονομική ύφεση θα ήταν ηπιότερη χωρίς περιοριστικά υγειονομικά μέτρα. Τα μαζικά κρούσματα - και επιπλέον οι θάνατοι - έχουν σοβαρή επίπτωση τόσο στο διαθέσιμο εργατικό δυναμικό όσο και στην ικανότητα του να επιτελεί παραγωγική εργασία. Η διατήρηση ανοικτών των επιχειρήσεων εν μέσω πανδημίας με την προφανή αύξηση των ασθενούντων αλλά και των θνησκόντων δεν θα αφήσει ανεπηρέαστο και το υπόλοιπο εργατικό δυναμικό στην επιτέλεση της εργασίας του. Αντιθέτως, είναι πιθανότερο να οδηγήσει αφενός σε αποφυγή εργασίας και αφετέρου σε οξύτερες συνδικαλιστικές αντιδράσεις με πιθανό αποτέλεσμα το χειρότερο σενάριο: επιδείνωση της επιδημίας και ταυτόχρονα σταμάτημα της οικονομίας.

Δεύτερον, η ανάλυση αυτή παραγνωρίζει την πολιτικο-οικονομική διάσταση του προβλήματος και ιδιαίτερα το γεγονός ότι διαφορετικά κοινωνικο-οικονομικά συστήματα έχουν διαφορετικές δυνατότητες στην αντιμετώπιση τέτοιων επιδημιών. Αυτό έχει μία άμεση επίπτωση στην διαπιστωμένη αδυναμία του ιδιωτικού τομέα υγείας έναντι του δημόσιου τομέα υγείας στο να αντιμετωπίσει την κρίση.

Το όριο αντοχής της καπιταλιστικής οικονομίας σε ένα επιβεβλημένο για υγειονομικούς λόγους σταμάτημα της οικονομίας είναι σαφώς μικρότερο από αυτό είτε μιας σοσιαλιστικής οικονομίας είτε ακόμη και ενός κρατικού καπιταλισμού. Στην πρώτη περίπτωση οι ιδιωτικές καπιταλιστικές επιχειρήσεις μοιραία οδηγούνται στην χρεοκοπία εφόσον δεν παράγουν κέρδη. Συνεπώς, δεν μπορεί να επωμισθούν μακροχρόνια το βάρος της λειτουργίας τους έστω και σε συνθήκες κάλυψης απλά του κόστους λειτουργίας τους (πόσο μάλλον με ζημιές). Αντιθέτως, μία σοσιαλιστική οικονομία μπορεί να επιβιώσει χωρίς την επίτευξη πλεονάσματος (κερδών) καλύπτοντας απλά τα κόστη παραγωγής. Για τους ίδιους λόγους μπορεί να επιβιώσει περισσότερο ακόμη και με οικονομικές απώλειες. Επίσης, το σοσιαλιστικό κράτος μπορεί να επωμισθεί πολύ μεγαλύτερα βάρη απ' ότι το αντίστοιχο του στον

καπιταλισμό καθώς το πρώτο έχει πολύ μεγαλύτερο οικονομικό μέγεθος και ισχύ. Η περίπτωση του κρατικού καπιταλισμού είναι ενδιάμεση. Στην περίπτωση αυτή ο καπιταλιστικό κράτος επωμίζεται μέρος των βαρών των ιδιωτικών καπιταλιστικών επιχειρήσεων και συνεπώς επιδοτεί ουσιαστικά την επιβίωση τους υπό συνθήκες οικονομικής πίεσης. Συνεπώς, στην σοσιαλιστική περίπτωση η απόσταση των δύο καμπυλών (οικονομική δυσπραγία με ή χωρίς περιοριστικά υγειονομικά μέτρα) λογικά είναι αισθητά μικρότερη. Η περίπτωση του κρατικού καπιταλισμού είναι ενδιάμεση των δύο προαναφερθέντων.

Η συνέπεια των προαναφερθέντων είναι ότι κοινωνικο-οικονομικά συστήματα που λειτουργούν με βάση ένα δημόσιο τομέα υγείας ανταπεξέρχονται καλύτερα στο πρόβλημα της επιδημίας. Κατ' αναλογία, καπιταλιστικές οικονομίες που έχουν ένα μεγάλο και αποτελεσματικό δημόσιο σύστημα υγείας αντιμετωπίζουν καλύτερα το πρόβλημα σε σχέση με αυτές που έχουν ένα αδύναμο δημόσιο σύστημα υγείας και βασίζονται κυρίως στον ιδιωτικό τομέα υγείας (π.χ. ΗΠΑ).

Οικονομικό κόστος και Πολιτική Υγείας: καταστολή ή απάλυνση της πανδημίας;

Η προαναφερθείσα Ορθόδοξη ανάλυση θέτει το γενικότερο πλαίσιο μέσα στο οποίο συζητούνται οι πολιτικές υγείας για την αντιμετώπιση της επιδημίας του κορωνοϊού. Το πλαίσιο της συζήτησης έχει δοθεί εξαιρετικά καθαρά από την πρόσφατη μελέτη επιδημιολογικής ερευνητικής ομάδας του Imperial College (2020). Στην μελέτη αυτή διακρίνονται δυο εναλλακτικές πολιτικές υγείας.

Η πρώτη πολιτική ονομάζεται Καταστολή (suppression) και αποσκοπεί στο να σταματήσει με δραστικά μέτρα την επιδημία. Βασικά εργαλεία της είναι το εκτεταμένο κλείσιμο οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών δραστηριοτήτων (π.χ. κλεισίματα επιχειρήσεων και υπηρεσιών εκτός των απολύτως αναγκαίων, απαγόρευση κυκλοφορίας).

Η δεύτερη πολιτική ονομάζεται Απάλυνση (mitigation) και αποσκοπεί στο να κάνει ηπιότερη την εκδήλωση της επιδημίας. Βασικά εργαλεία της είναι το στοχευμένο σταμάτημα συγκεκριμένων δραστηριοτήτων και όχι γενικευμένες απαγορεύσεις. Σε μεγάλο βαθμό, αυτή η δεύτερη πολιτική συνδυάζεται με την υπόθεση της «ανοσίας αγέλης».

Όμως η μελέτη του Imperial College, παρόλη την υποστήριξη που παρέχει στην πρώτη πολιτική, επισημαίνει η επιδημία μπορεί αρχικά να κατασταλεί αλλά, εφόσον δεν έχει βρεθεί φάρμακο ή/και εμβόλιο θεραπείας της, να επιστρέψει όταν αρθούν τα περιοριστικά υγειονομικά μέτρα. Αυτό σημαίνει

ότι η χώρα θα πρέπει να ξαναεφαρμόσει περιοριστικά μέτρα και με τον τρόπο αυτό δημιουργείται ένας φαύλος κύκλος επιβολής και άρσης περιοριστικών υγειονομικών μέτρων.

Μέχρι τώρα υπάρχουν διαφορετικά δείγματα γραφής από διαφορετικές χώρες όσον αφορά τις εφαρμοζόμενες πολιτικές υγείας. Η Κίνα, που πρώτη αντιμετώπισε την επιδημία, προχώρησε πολύ γρήγορα στην εφαρμογή της πολιτικής της Καταστολής με αποτέλεσμα να εμφανίζει σήμερα σχεδόν πλήρη περιορισμό της. Οι περισσότερες Δυτικές χώρες στην αρχή υποτίμησαν το πρόβλημα - παρά το πρόδρομο παράδειγμα της Κίνας - και κινήθηκαν περισσότερο στη λογική της πολιτικής Απάλυνσης. Όμως, γρήγορα η τραγική περίπτωση της Ιταλίας οδήγησε τις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες στην επιλογή της πολιτικής Καταστολής. Μόνο κυρίως οι αγγλο-σαξωνικές χώρες (ΗΠΑ, ΗΒ) εξακολούθησαν στο δρόμο αυτό. Αν και πλέον τουλάχιστον το ΗΒ αναγκάζεται να αλλάξει κατεύθυνση εμπρός στο ανθρώπινο κόστος της επιδημίας. Ανάλογα, οι ΗΠΑ φαίνεται να σύρονται με χρονική υστέρηση στον ίδιο δρόμο.

Όμως οι δεύτερες σκέψεις παραμένουν πάντα. Χαρακτηριστικά, ο Economist (2020) διατείνεται ότι «η πολιτική Απάλυνσης κοστίζει παρά πολλές ανθρώπινες ζωές ενώ η πολιτική Καταστολής μπορεί να είναι οικονομικά μη-βιώσιμη». Μάλιστα, ο Economist (2020), στο τμήμα του Briefing το θέτει ακόμη πιο εμφατικά: «οι στρατηγικές καταστολής μπορεί να δουλεύουν για λίγο». Με τον τρόπο αυτό προετοιμάζει για την εναλλακτική: μπορεί σήμερα να είναι πολιτικά ανέφικτο οι κυβερνήσεις να προχωρήσουν στη λογική της Απάλυνσης και να μειώσουν τους περιορισμούς στις οικονομικές δραστηριότητες, όμως αν το οικονομικό σύστημα κινδυνεύει να καταρρεύσει τότε δεν θα υπάρχει άλλη επιλογή.

Με βάση το επιχειρήμα αυτό υποστηρίζει ότι, εάν δεν βρεθεί σύντομα θεραπεία για την επιδημία του κορωνοϊού, τότε αναγκαστικά θα υπάρξει μία στροφή στην πολιτική Απάλυνσης.

Υπάρχει και μία δευτερεύουσα αλλά καθόλου ασήμαντη διάσταση στις προαναφερθείσες συζητήσεις. Αυτή αφορά την ικανότητα του συστήματος υγείας να διαχειρισθεί την επιδημία είτε με πολιτική Καταστολής είτε με πολιτική Απάλυνσης. Ο Gourinchas (2020) την επισημαίνει εύστοχα στο ακόλουθο διάγραμμα.

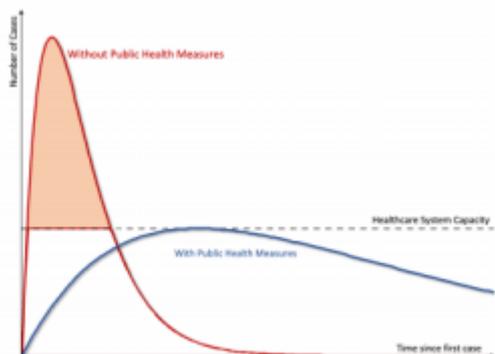

Figure 1: Flattening the Pandemic Curve

Η ικανότητα αποτελεσματικής εφαρμογής οποιασδήποτε από τις δύο προαναφερθείσες πολιτικές υγείας εξαρτάται από την «χωρητικότητα» του συστήματος υγείας (δηλαδή, πρακτικά, τον αριθμό των ΜΕΘ και του νοσηλευτικού προσωπικού). Επίσης, μία άλλη σημαντική παράμετρος είναι ο βαθμός προστασίας του νοσηλευτικού προσωπικού (δηλαδή το ποσοστό του που μολύνεται από την επιδημία και βγαίνει πρακτικά εκτός μάχης). Είναι προφανές από τα προαναφερθέντα αλλά αποδεικνύεται και έμπρακτα στην τρέχουσα επιδημία ότι χώρες με ισχυρότερα και μεγαλύτερα δημόσια συστήματα υγείας είναι σε καλύτερη θέση από χώρες με αδύναμα ιδιωτικοποιημένα συστήματα υγείας[5]. Έχει ενδιαφέρον ότι αυτή η διάσταση δημόσιου - ιδιωτικού απουσιάζει σχεδόν εντελώς από τις σημερινές Ορθόδοξες οικονομικές συζητήσεις.

Οικονομική Πολιτική και Πολιτική Υγείας: το τέλος του Νεοφιλελευθερισμού και η συνέχιση του νεοσυντηρητισμού με άλλα μέσα

Ο σημερινός συντονισμός οικονομικής κρίσης και υγειονομικής κρίσης οδηγεί στην εξαγωγή ορισμένων κρίσιμων συμπερασμάτων.

Πρώτον, είναι φανερό ότι ο Νεοφιλελευθερισμός έχει αποτύχει παταγωδώς. Στην οικονομική πολιτική η αντίληψη του ότι η αγορά αυτορρυθμίζεται και το κράτος πρέπει να αποσυρθεί από την οικονομία κατόρθωσε μεν να αυξήσει τον βαθμό εκμετάλλευσης της εργασίας (δηλαδή το ποσοστό υπεραξίας σε Μαρξιστικούς όρους) αλλά δεν μπόρεσε να αντιμετωπίσει την υπερσυσσώρευση κεφαλαίων και να ανορθώσει επαρκώς το ποσοστό κέρδους. Επιπλέον, η επίκληση του ότι οι οικονομικές κρίσεις είναι εξωγενείς έκανε τον Νεοφιλελευθερισμό ιδιαίτερα ανίκανο να διαμορφώσει οικονομικές πολιτικές

αντιμετώπισης των κρίσεων. Κατ' αναλογία, στον τομέα της υγείας η προσπάθεια του να ιδιωτικοποιήσει τα δημόσια συστήματα υγείας (είτε άμεσα είτε έμμεσα κατακερματίζοντας τα και δημιουργώντας συνθήκες ανταγωνισμού μεταξύ των τμημάτων τους και ενισχύοντας τις συμπράξεις δημόσιου και ιδιωτικού τομέα) έχει τραυματίσει καίρια τα συστήματα υγείας.

Η αποτυχία του Νεοφιλελευθερισμού εμπρός στην παγκόσμια οικονομική κρίση του 2008 σηματοδότησε με εμφατικό τρόπο την διαδοχή του από την σοσιαλ-φιλελεύθερης κοπής Νέα Μακροοικονομική Συναίνεση. Η σημερινή κρίση κάνει ακόμη πιο εμφανή την διαδοχή αυτή. Με τα πρώτα σημάδια της επερχόμενης κρίσης υιοθετούνται πλέον όχι μόνο χαλαρές νομισματικές πολιτικές αλλά πλέον το κέντρο βάρους περνά σε επεκτατικές δημοσιονομικές πολιτικές. Είναι χαρακτηριστική, στην περίπτωση της ΕΕ, η ουσιαστική απελευθέρωση των δημόσιων δαπανών και ελλειμμάτων από τους περιορισμούς του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης με αφορμή την επιδημία του κορωνοϊού. Είναι ακόμη πιο χαρακτηριστική η χαλάρωση των περιορισμών για τις χώρες της ευρω-περιφέρειας που βρίσκονται μέσα σε Προγράμματα Οικονομικής Προσαρμογής (όπως η Ελλάδα).

Μάλιστα, εμπρός στην εξάντληση των νομισματικών πολιτικών το κέντρο βάρους περνά στη δημοσιονομική πολιτική καθώς εξαγγέλλονται εκτεταμένα δημοσιονομικά πακέτα στήριξης της οικονομίας. Μάλιστα ήδη διατυπώνονται δι' επισήμων χειλέων απόψεις για κρατικοποίηση κρίσιμων τομέων της οικονομίας[6].

Επιπρόσθετα, επιστρέφει πλέον και ρητά η βιομηχανική πολιτική[7] και μάλιστα με εξαιρετικά ενεργή και διακριτική μορφή. Χαρακτηριστικά, με αφορμή την επιδημική κρίση μεγάλα κονδύλια κατευθύνονται στον τομέα υγείας και διατυπώνονται αντίστοιχοι προβληματισμοί για κάθετη βιομηχανική πολιτική. Σημειωτέον ότι ο μεν Νεοφιλελευθερισμός αποτάσσεται συλλήβδην την βιομηχανική πολιτική ενώ ο διάδοχος του (η Νέα Μακροοικονομική Συναίνεση), αρχικά τουλάχιστον έβλεπε μόνο οριζόντιες βιομηχανικές πολιτικές.

Δεύτερον, διαφαίνεται όμως και η επερχόμενη αποτυχία της διάδοχης Ορθοδοξίας, δηλαδή της Νέας Μακροοικονομικής Συναίνεσης. Οι πολιτικές που προωθεί - με την επιστροφή ενός ελεγχόμενου κρατικού παρεμβατισμού και την συστηματική αντι-κυκλική χρήση όλων των κρατικών πολιτικών - μπορεί να απέφυγε την καταστροφή στην παγκόσμια κρίση του 2008 αλλά δεν κατόρθωσε να ανατάξει τις πολύ βαθιές αντιφάσεις και τα προβλήματα της καπιταλιστικής οικονομίας. Τα προβλήματα αυτά ήδη διαφαίνονται με την αδυναμία των οικονομικών πολιτικών της να αποσοβήσουν την οικονομική κρίση που επέρχεται με αφορμή την επιδημία του κορωνοϊού. Επιπλέον, στον τομέα των πολιτικών υγείας ουσιαστικά δεν έδωσε κάποιο σημαντικό διαφορετικό δείγμα γραφής από τον προκάτοχο της και πρακτικά συνέχισε την πολιτική λιτότητας και άμεσης και έμμεσης ιδιωτικοποίησης του συστήματος

υγείας.

Τρίτον, η αντιμετώπιση της υγειονομικής και οικονομικής κρίσης έχει σοβαρότατο οικονομικό κόστος. Στις ταξικά διαιρεμένες κοινωνίες της εποχής μας το ποιος θα επωμισθεί το κόστος αυτό είναι πεδίο έντονων συγκρούσεων. Για την κυρίαρχη καπιταλιστική τάξη ο συνδυασμός αυτός των δύο κρίσεων αποτελεί κίνδυνο αλλά και ταυτόχρονα ευκαιρία. Αποτελεί κίνδυνο γιατί κάθε τέτοιος συνδυασμός απειλεί τις θεμελιώδεις λειτουργίες της καπιταλιστικής οικονομίας. Όμως αποτελεί και ευκαιρία καθώς το σύστημα πειραματίζεται με νέες μορφές εργασιακών σχέσεων και αμοιβών. Η τηλε-εργασία (για όσες κατηγορίες εργασίας είναι αυτή εφικτή και αποτελεσματική χωρίς να μειώνει την παραγωγικότητα), η μείωση του μισθολογικού κόστους (με ευέλικτες μορφές απασχόλησης και μείωση των μισθών, ενδεχομένως με αμοιβή με το κομμάτι κλπ.) και η περαιτέρω απορρύθμιση της εργατικής νομοθεσίας είναι ήδη πεδία τέτοιων δοκιμών.

Σε πρώτη φάση βέβαια το οικονομικό κόστος της αντιμετώπισης της υγειονομικής κρίσης περνά στο κράτος και συνεπώς μετακυλιέται (συνήθως άνισα) και στις άλλες κοινωνικές τάξεις μέσω της φορολογίας. Έτσι το κράτος επιδοτεί τις επιχειρήσεις που κλείνουν ή δουλεύουν περιορισμένα. Επίσης αναλαμβάνει το μεγαλύτερο μέρος του μισθολογικού κόστους των επιχειρήσεων που υπολειτουργούν ή κλείνουν μέσω διαφόρων εργατικών επιδομάτων (που υπολείπονται του μισθού). Ταυτόχρονα όμως ουσιαστικά φαλκιδεύεται η εργατική νομοθεσία ιδιαίτερα όσον αφορά τις απολύσεις[8].

Μεσοπρόθεσμα, ο προβληματισμός του συστήματος είναι πως θα καλυφθούν τα αυξανόμενα δημοσιονομικά ελλείμματα και χρέος που δημιουργούνται στην προσπάθεια αντιμετώπισης του συνδυασμού των δύο κρίσεων. Μακροπρόθεσμα όμως το κέντρο βάρους περνά στις βαθύτερες διαρθρωτικές αλλαγές που μπορεί να καλύψουν τις απώλειες του συστήματος και να ανατάξουν την καπιταλιστική κερδοφορία.

Είναι προφανές ότι για τον κόσμο της εργασίας, δηλαδή την μεγάλη εργαζόμενη πλειοψηφία των κοινωνιών μας, αυτή η «νέα νέα κανονικότητα» που διερευνάται και επιδιώκεται να επιβληθεί με αφορμή την επιδημία του κορωνοϊού υπόσχεται ένα μέλλον ενδεχομένως πιο δυστοπικό και από την επιδημία αυτή καθ' εαυτή.

Η Αριστερά και το εργατικό κίνημα απέναντι

στη διπλή κρίση

Για τους κομμουνιστές, την Αριστερά και το εργατικό κίνημα η σημερινή συγκυρία θέτει σοβαρότατα ζητήματα προσανατολισμού.

Πρώτον, απέναντι στην υγειονομική κρίση η απάντηση δεν μπορεί να είναι άλλη παρά ότι πρέπει να εφαρμοσθούν τα πιο δραστικά μέτρα ασχέτως του οικονομικού κόστους τους. Το κεφάλαιο εμπρός στην οικονομική κρίση έχει διακηρύξει ότι οι αστικές κυβερνήσεις πρέπει να κάνουν «οτιδήποτε χρειάζεται» ('whatever it takes'). Απέναντι όμως στην υγειονομική κρίση έχει πάντα δεύτερες σκέψεις. Η Αριστερά και το εργατικό κίνημα πρέπει να απαιτήσουν τον περιορισμό ή και το κλείσιμο όσων οικονομικών δραστηριοτήτων επιβάλλεται. Ταυτόχρονα, στις απαραίτητες οικονομικές δραστηριότητες πρέπει να τηρούνται τα απαραίτητα μέτρα ασφαλείας.

Δεύτερον, το οικονομικό κόστος της διπλής κρίσης να μην το επωμισθεί η εργαζόμενη κοινωνική πλειοψηφία αλλά το κεφάλαιο. Το κοινωνικο-οικονομικό σύστημα στο οποίο ζούμε ανήκει στο δεύτερο. Μεγάλο τμήμα των σύγχρονων ασθενειών και επιδημιών έχει και κοινωνικά αίτια που απορρέουν από την λειτουργία του κυρίαρχου κοινωνικο-οικονομικού συστήματος. Και τέλος, η κυρίαρχη τάξη έχει συσσωρεύσει όλες τις πρόσφατες δεκαετίες τεράστια αποθέματα πλούτου που, αδυνατώντας να τα επενδύσει επαρκώς κερδοφόρα, τα «παίζει» στη σφαίρα του χρηματοπιστωτικού συστήματος. Αντίθετα, το μερίδιο των μισθών στο συνολικό προϊόν έχει μειωθεί σταθερά και σημαντικότερα όλες αυτές τις δεκαετίες. Συνεπώς την κρίση οφείλουν και μπορούν να πληρώσουν «οι έχοντες και κατέχοντες».

Τρίτον, για να μην πληρώσει την κρίση ο κόσμος της εργασίας (που άλλωστε είναι ήδη σε οικτρή κατάσταση) η Αριστερά και το εργατικό κίνημα πρέπει να δει καθαρά ποιος είναι ο πραγματικός αντίπαλος. Οι αντι-Νεοφιλελεύθερες οίμωγές και οι γονυπετείς παρακλήσεις περί περισσότερου κράτους αποτελούν μυωπική στάση. Ο Νεοφιλελευθερισμός έχει πεθάνει και το (αστικό) κράτος - που ποτέ δεν έφυγε όσον αφορά τα καίρια ζητήματα - έχει ήδη επιστρέψει. Όμως η σημερινή σοσιαλ-φιλελεύθερη Ορθοδοξία απλά υπόσχεται κάποιες περισσότερες ασπιρίνες στους κοινωνικο-οικονομικούς καρκίνους που δημιουργεί το σύστημα. Είναι ο επιστρέφων κρατικός παρεμβατισμός που στηρίζει αφειδώς το κεφάλαιο και επιδιώκει να μετακυλήσει τα βάρη στους εργαζόμενους. Και είναι οι κυρίαρχες σήμερα νεο-Κεϋνσιανές πολιτικές και αντιλήψεις που αποτελούν το όχημα αυτής της αλλαγής. Απέναντι σε όλα αυτά η Αριστερά και το εργατικό κίνημα πρέπει να αγωνιστεί για βαθιές δομικές αλλαγές. Κατ' αρχήν τα κόστη της διπλής κρίσης να τα επωμισθεί το κεφάλαιο. Επιπλέον, βασικοί τομείς της οικονομικής δραστηριότητας να από-εμπορευματοποιηθούν και να οργανωθεί η παροχή των προϊόντων και των υπηρεσιών τους με βάση δημόσια και καθολικά συστήματα. Η περίπτωση της υγείας είναι η πιο χαρακτηριστική και στο επίκεντρο της σημερινής διπλής κρίσης. Η επιβολή δημόσιων συστημάτων

υγείας και ισχυρή χρηματοδότηση και στελέχωση και ανεξαρτημένων από έμμεσες μορφές ιδιωτικοποίησης είναι άμεση ανάγκη, ιδιαίτερα με την συχνότητα που πλέον εμφανίζονται μεγάλα επιδημικά κύματα. Η χρηματοδότηση των συστημάτων αυτών πρέπει να βασίζεται σε ισχυρά προοδευτικά συστήματα φορολογίας (δηλαδή με μεγάλη φορολογική κλιμάκωση όσο αυξάνουν τα εισοδήματα και με αντίστοιχη αυξημένη φορολογία των επιχειρηματικών κερδών και με σύλληψη της φοροδιαφυγής και φοροαποφυγής του κεφαλαίου).

Τέταρτον, η Αριστερά και το εργατικό κίνημα πρέπει να σταθούν αποφασιστικά ενάντια στη «νέα νέα κανονικότητα» που προσπαθεί να επιβάλλει το κεφάλαιο. Δεν πρέπει να γίνει ανεκτή η ανατροπή της εργατικής νομοθεσίας και η τελευταία πρέπει να ενισχυθεί περαιτέρω, μετά την εκτεταμένη απορρύθμιση της όλη την τελευταία περίοδο. Ιδιαίτερα πρέπει να αντιμετωπισθεί η επιδιωκόμενη αλλαγή των εργασιακών σχέσεων μέσω της τηλε-εργασίας και οι νέες μορφές ελέγχου και εντατικοποίησης της εργασίας που επιδιώκει να επιβάλλει το κεφάλαιο (βλέπε Manacourt (2020)).

Τελευταίο, αλλά όχι λιγότερο σημαντικό. Η πανδημία του κορωνοϊού και η επιβεβλημένη «κοινωνική αποστασιοποίηση» έφερε σοβαρότατους περιορισμούς σε πολιτικά και κοινωνικά δικαιώματα. Είναι ήδη εμφανές ότι το σύστημα πειραματίζεται, με βάση αυτούς τους περιορισμούς, τόσο για την γενικότερη εφαρμογή τους όσο και για νέες μορφές ιδεολογικής χειραγώγησης της μεγάλης κοινωνικής πλειοψηφίας. Η Αριστερά και το εργατικό κίνημα πρέπει να αποκρούσουν αποφασιστικά τις προσπάθειες αυτές.

Βιβλιογραφία

Baldwin R. & Weder di Mauro B. (2020), Introduction σε Baldwin R. & Weder di Mauro B. (eds.), *Mitigating the COVID Economic Crisis*, London: CEPR Press

Carchedi G. & Roberts M. (2018), *World in Crisis*, Chicago: Haymarket Books.

Economist (2020), 'Closed by covid-19: Paying to stop the pandemic', *Economist* 19 March

El Erian M. (2020), 'The Coming Coronavirus Recession and the Uncharted Territory Beyond', *Foreign Affairs* 17 March

Gourinchas P-O. (2020), 'Flattening the Pandemic and Recession Curves' σε Baldwin R. & Weder di Mauro B. (eds.), *Mitigating the COVID Economic Crisis*, London: CEPR Press

Imperial College (2020), COVID-19 Response

Team <https://www.imperial.ac.uk/news/196234/covid19-imperial-researchers-model-likely-impact/>

Manacourt V. (2020), 'Working from home? Your boss is watching', Politico

3/18/20 <https://www.politico.eu/article/working-from-home-your-boss-is-watching/>

Mavroudeas S. & Papadatos F. (2018), 'Is the Financialisation Hypothesis a theoretical blind alley?', World Review of Political Economy vol.9

no.4. <https://stavros mavroudeas.wordpress.com/2020/03/11/is-the-financialization-hypothesis-a-theoretical-blind-alley-s-mavroudeas-d-papadatos-world-review-of-political-economy/>

[1] Η Νέα Μακροοικονομική Συναίνεση έχει διαδεχθεί σταδιακά από τα τέλη του 20^{ου} αι. τον Νεοφιλελευθερισμό μετά την αποτυχία του τελευταίου να αντιμετωπίσει τα μακροχρόνια προβλήματα της καπιταλιστικής συσσώρευσης. Η κυριαρχία της ισχυροποιήθηκε μετά την παγκόσμια κρίση του 2008, που σε μεγάλο βαθμό επισφράγισε την αποτυχία του Νεοφιλελευθερισμού. Η Νέα Μακροοικονομική Συναίνεση συνδυάζει τον Νέο Κεϋνσιανισμό (που αναγνωρίζει την πιθανότητα εκδήλωσης βραχυχρόνιων ανισορροπιών λόγω ανελαστικότητας κάποιων παραγωγικών συντελεστών) με στοιχεία του Νεοφιλελευθερισμού (ορθολογικές προσδοκίες, μακροχρόνια τάση εξισορρόπησης των αγορών). Η Νέα Μακροοικονομική Συναίνεση, σε αντίθεση με το Νεοφιλελευθερισμό, θεωρεί ότι οι βραχυχρόνιες ανισορροπίες απαιτούν κρατική οικονομική παρέμβαση. Υποστηρίζει ότι χρειάζεται ένας επιτελικός οικονομικός ρόλος του κράτους σε αντίθεση τόσο με το παραδοσιακό Κεϋνσιανό παρεμβατικό κράτος όσο και με την Νεοφιλελεύθερη θέση της πλήρους απόσυρσης του κράτους από την οικονομία. Στα πλαίσια αυτά θεωρεί ότι βραχυχρόνια η νομισματική πολιτική ο κύριος βραχίονας ενώ η δημοσιονομική πολιτική έχει κυρίως υποστηρικτικό ρόλο. Όμως σταδιακά, τόσο μετά την κρίση του 2008 και πλέον με την επερχόμενη ύφεση, ο ρόλος της δημοσιονομικής πολιτικής αναβαθμίζεται συνεχώς. Επιπλέον, αναγνωρίζεται και η ανάγκη κάθετης και διακριτικής βιομηχανικής πολιτικής.

[2] Το πλασματικό κεφάλαιο ουσιαστικά είναι προεξόφληση στο σήμερα μελλοντικών οικονομικών αποδόσεων (για μία διεξοδικότερη ανάλυση βλέπε Mavroudeas & Papadatos (2018)). Λειτουργεί βασικά μέσω των κεφαλαιαγορών. Πρακτικά είναι στοίχημα σε μέλλουσα να εξαχθεί υπεραξία. Εφόσον οι σχετικές προσδοκίες είναι θετικές τότε οδηγεί σε μία αύξηση των επενδύσεων. Εάν όμως η πραγματική οικονομία διαψεύσει τις προσδοκίες αυτές τότε προκαλείται οικονομικό κραχ.

[3] Οι κακές αποδόσεις ή/και η χρεοκοπία παραγωγικών επιχειρήσεων επιδρά αρνητικά τόσο στον τραπεζικό τομέα (καθώς αυξάνονται τα «κόκκινα δάνεια») όσο και στην κεφαλαιαγορά (καθώς

καταρρέουν οι τιμές των μετοχών). Αντίστοιχα, η συρρίκνωση της οικονομικής δραστηριότητας συνεπάγεται μείωση των δημόσιων εσόδων και, στους σημερινούς καιρούς, αύξηση των δημοσιονομικών ελλειμμάτων και αδυναμία πληρωμής του δημόσιου χρέους.

[4] Η υπόθεση της «ανοσίας αγέλης» υποστηρίζει ότι η γρηγορότερη εξάπλωση μιάς επιδημίας θα οδηγήσει στην γρηγορότερη δημιουργία αντισωμάτων από τον ανθρώπινο πληθυσμό. Θα έχει μεν ένα μεγάλο αρχικό ανθρώπινο κόστος αλλά θα φέρει γρηγορότερα τον περιορισμό της επιδημίας.

[5] Είναι χαρακτηριστικό ότι η έμμεση ιδιωτικοποίηση του ιταλικού δημόσιου συστήματος υγείας μέσω του κατακερματισμού του σε ξεχωριστές περιφέρειες (σε οωνεί ανταγωνισμό μεταξύ τους) προκάλεσε σοβαρά προβλήματα συνεννόησης και περιφερειακές ανισορροπίες ιδιαίτερα στα πρώτα κρίσιμα στάδια της επιδημίας.

[6] Είναι χαρακτηριστική η περίπτωση της κρατικοποίησης της Alitalia στην Ιταλία.

[7] Ο όρος Βιομηχανική Πολιτική περιγράφει ένα ευρύ φάσμα κρατικών στόχων και δράσεων για την προώθηση της οικονομικής αποδοτικότητας και της βιωσιμότητας συγκεκριμένων κλάδων της εγχώριας οικονομίας. Είναι από την φύση της εξαιρετικά παρεμβατική. Ο Νεοφιλελευθερισμός υποστηρίζει ότι είναι αναποτελεσματική και μάλιστα επιβάλλεται να μην υπάρχει καθώς «παραμορφώνει την ελεύθερη λειτουργία της αγοράς». Διακρίνονται δύο ευρύτερες κατηγορίες Βιομηχανικής Πολιτικής: (α) η οριζόντια (γενικές ρυθμίσεις και πολιτικές για το σύνολο της οικονομίας χωρίς να επηρεάζεται η ισορροπία μεταξύ των επιμέρους κλάδων της οικονομίας) και (β) κάθετη (εστιάζει σε συγκεκριμένους κλάδους και εφαρμόζει διακριτικές (δηλαδή διαφοροποιημένες) ρυθμίσεις και πολιτικές που αλλάζουν την ισορροπία μεταξύ των επιμέρους κλάδων της οικονομίας).

[8] Είναι χαρακτηριστικό ότι στην περίπτωση της ελληνικής οικονομίας ήδη αναφέρεται μία μείωση της απασχόλησης της τάξης των 40.000 θέσεων εργασίας. Επιπλέον, υπάρχουν ισχυρές ενδείξεις για μαζική μετατροπή συμβάσεων πλήρους σε μερικής απασχόλησης.

ΠΗΓΗ: stavrosmauroudeas